

РЭЦЭНЗІЯ

Лепешаў, І.Я. Этымалагічны слоўнік прыказак / І.Я. Лепешаў. – Мінск: Вышэйшая школа, 2014. – 141 с.

Прыказкі – яркія моўныя адзінкі; гэта філасофскія канстанты, выразы, рэкамендацыі, заканамернасці. Яны ствараліся народамі на працягу многіх стагоддзяў, і ў іх адлюстраваны веды пра людзей, грамадства, якія зберагаюцца ў свядомасці чалавека, фарміруюць канцэптуальную сістэму свету. Паколькі ў прыказках зафіксаваны і пэўныя факты, падзеі з жыцця розных народаў, парэміялогію (пры веданні этымалагічнай характарыстыкі кожнай адзінкі) можна разглядаць як крыніцу вывучэння гісторыі, культуры, этнаграфіі, псіхалогіі, педагогікі пэўнай этнічнай супольнасці. Таму любое даследаванне парэміялагічных адзінак апырыцца цікавае не толькі для спецыялістаў, але і для людзей самых розных спецыяльнасцей і інтарэсаў.

Новае выданне прафесара І.Я. Лепешава “Этымалагічны слоўнік прыказак” уключае ў сябе прадмову і ўласна лексікаграфічны раздзел (корпус). Прадмова не зусім прывычная для прац такога тыпу, тут дзве часткі: 1) навуковыя развагі – аргумент пра акрэсленне статусу прыказак, іх паходжанне, гісторыю вывучэння і пад., 2) апісанне структуры слоўнікавага артыкула.

У беларускай лінгвістыцы існуе шэраг невырашаных праблем. Прытым многія навукоўцы прызнаюць іх існаванне, але не заўсёды асмельваюцца брацца за іх вырашэнне. Адно з такіх – дыскусійных – пытанняў – гэта статус прыказак. Гэтыя выслоўі доўгі час разглядалі толькі як адзін з жанраў вуснай народнай творчасці. Упершыню пра неабходнасць іх вывучэння і ў мовазнаўстве ў 1952 г. выказаўся вядомы рускі фалькларыст і лінгвіст І.А. Асавецкі. Праўда, працяглы час (а некаторыя даследчыкі лічаць так і сёння) яны не размяжоўваліся з фразеалагізмамі. З такім падыходам цяжка пагадзіцца, таму што фраземы і прыказкі – адзінкі розных узроўняў.

У прадмове да Слоўніка праводзіцца паралель паміж фраземамі і прыказкамі і лагічна абгрунтоўваецца розніца паміж гэтымі выразамі. Прафесар І.Я. Лепешаў слушна сцвярджае, што ў мовазнаўстве павінны існаваць такія раздзелы, як “Парэмілогія” і “Парэміяграфія” (параўн. “Лексікалогія” “Лексікаграфія”, “Фразеалогія” і “Фразеаграфія”). Гэтыя раздзелы павінны ўключацца ў курс “Сучасная беларуская літаратурная мова” ў ВНУ, а таксама вывучацца на занятках па беларускай мове ў агульнаадукацыйных установах.

Сучасная беларуская парэміяграфія ўжо мае тлумачальныя слоўнікі прыказак (“Крынічнае слова” І.Шкрабы і Р.Шкрабы; “Слоўнік беларускіх

прыказак” і “Тлумачальны слоўнік прыказак” І. Лепешава і М. Якалцэвіч; “Прыказкі і прымаўкі” А. Аксамітава і інш.), перакладны даведнік (“Малы руска-беларускі слоўнік прыказак, прымавак і фразем” З. Санько). Рэцэнзуюмы слоўнік прысвечаны паходжанню прыказак. Аналагічных работ, як гэта слушна падкрэсліваецца ў прадмове, у лексікаграфічнай практыцы іншых усходнеславянскіх народаў няма.

Як вядома, І.Я. Лепешаў з’яўляецца адным са славутых фразеолагаў і фразеографаў. Комплекснаму даследаванню фразеалогіі беларускай мовы прысвечаны яго манаграфічныя даследаванні, шматлікія артыкулы, слоўнікі, а таксама навуковыя працы вучняў прафесара. Такім самым шляхам прапануецца пайсці і пры вывучэнні беларускай парэміялогіі. Прапанова слушная. Праўда, адносна адной рэкамендацыі (варта скласці слоўнік прыказкавых сінонімаў – гл. с. 6) узнікае сумненне. Прыказкі, выражаючы суджанне з’яўляюцца сказамі, камунікацыйнымі (а не намінацыйнымі) адзінкамі. У сінанімічныя ж адносіны звычайна ўступаюць толькі намінацыйныя адзінкі – словы і фраземы.

Далей у прадмове вядзецца дыскусія з А.А. Патабнёй, які ў свой час пісаў, што амаль усе прыказкі паходзяць з баек, анекдотаў і казак. Іван Якаўлевіч катэгарычна сцвярджае, што “стваральнікам прыказкі заўсёды з’яўляецца які-небудзь асобны чалавек і ўзнікае яна адразу, у маўленчым акце, у працэсе маўлення” (с. 7). Такое меркаванне, на наш погляд, слушнае і мае права на жыццё.

У Слоўніку тлумачыцца паходжанне больш за 400 прыказак, 92 з іх, па словах аўтара, былыя аўтарскія выразы, якія сёння функцыянуюць як прыказкі; сярод іх 24 прыказкі біблейскага паходжання, 12 – з беларускай літаратуры.

Слоўнікавы артыкул уключае: а) загалоўную частку; б) агульную характарыстыку прыказкі паводле паходжання (уласна беларускія, агульныя для ўсходнеславянскіх моў, запазычаныя, калькі і інш.); в) тлумачэнне сэнсавага зместу прыказкі; г) ілюстрацыйны матэрыял; д) этымалагічную даведку. Такая структура падаецца цалкам апраўданай.

Загалоўная прыказка прыводзіцца ў найбольш прывычнай, распаўсюджанай форме. Лексічныя, марфалагічныя, словаўтваральныя варыянты (пры іх наяўнасці) падаюцца ў загалоўку (у дужках), а сінтаксічныя і некаторыя іншыя – унутры слоўнікавага артыкула: “Кволае цяля (цялятка) і ў Пятроўку (улетку) гіне...” (с. 63); “Хто сказаў, што лапці вяду прапускаюць?... – Не можа быць, каб лапці вяду прапускаралі...” (с. 127) і інш.

У этымалагічнай даведцы раскрываецца паходжанне прыказкі або выказваецца пэўнае меркаванне адносна яе паходжання, іншы раз супастаўляюцца розныя думкі. Пры неабходнасці падаюцца спасылкі на працы

А. Аксамітава, М. Міхельсона, І. Насовіча, Я. Парэцкага, М. Федароўскага і інш.

Слоўнік, створаны І.Я. Лепешавым, такім чынам, з'яўляецца наватарскай працай, вартай пільнай увагі не толькі спецыялістаў-філолагаў, але і самага шырокага кола чытачоў.

Н.М. Нямковіч, Д.В. Дзятко, кандыдаты філалагічных навук

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ